

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.40>

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ТА СПАДКОВИЙ ДОГОВІР: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Сердечна І.Л.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
ORCID: 0000-0002-6417-7249

Сердечна І.Л. Шлюбний договір та спадковий договір: порівняльно-правовий аналіз.

У науковій статті досліджено співвідношення шлюбного договору та спадкового договору. Розкрито основні особливості правової природи, укладення та розірвання шлюбного договору та спадкового договору.

В сімейному та цивільному законодавстві визначена можливість договірної регулювання цивільно-правових та сімейно-правових відносин. Відповідно до Цивільного кодексу України сторони мають право врегулювати в договорі свої відносини на власний розсуд та можуть відступити від положень актів цивільного законодавства (ст. 6 ЦК України). Сімейний кодекс України визначає учасників сімейних відносин, які можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором).

В СК України та ЦК України передбачено чітке регулювання шлюбного договору та спадкового договору, в доктрині достатньо широко досліджено питання щодо сутності цих договорів, однак у статті ми зосередимо увагу на виокремленні спільних та відмінних ознак характерних для цих договорів.

В результаті співвідношення шлюбного договору та спадкового договору виділимо спільні ознаки: за своєю суттю досліджувані договори є «домовленістю на майбутнє»; для укладання договорів діє принцип свободи договору; при укладанні договору сторони створюють для себе права та обов'язки; стороною шлюбного та спадкового договору може виступати подружжя; предметом договору виступає спільна сумісна та особиста часткова власність. Відмінними ознаками є те, що окрім подружжя, шлюбний договір може бути укладений між нареченими, а за спадковим договором, відчужувачем, окрім подружжя, одного з них, може бути інша особа, а набувачем фізична, юридична особа; форма для обох договорів передбачена письмова та підлягає нотаріальному посвідченню, однак додатково спадковий договір підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку; суттєво відрізняється зміст досліджуваних договорів, оскільки вони породжують різні правові наслідки для учасників правовідносин.

няється зміст досліджуваних договорів, оскільки вони породжують різні правові наслідки для учасників правовідносин.

Ключові слова: сімейні правовідносини, цивільні правовідносини, шлюбний договір, спадковий договір, подружжя, майнові відносини, особисті немайнові відносини.

Serdechna I. Marriage agreement and inheritance agreement: comparative legal analysis.

In the scientific article the author conducted a comparative legal analysis between a marriage contract and an inheritance contract. The concept, legal nature, peculiarities of concluding and terminating a marriage contract and an inheritance contract were investigated.

The possibility of contractual regulation of civil and family legal relations is defined in the family and civil legislation. According to the Civil Code of Ukraine, the parties have the right to regulate their relations in the contract at their own discretion and may depart from the provisions of acts of civil legislation (Article 6 of the Civil Code of Ukraine). The Family Code of Ukraine defines the participants in family relations who can regulate their relations by agreement.

The Family Code of Ukraine and the Civil Code of Ukraine clearly regulate the marriage contract and inheritance contract, the doctrine has sufficiently extensively researched the issue of the essence of these contracts, however, in the article we will focus on identifying the common and distinctive features characteristic of these contracts.

As a result of the relationship between the marriage contract and the inheritance contract, we will highlight common features: the principle of freedom of contract applies to the conclusion of contracts; when concluding a contract, the parties create rights and obligations for themselves; married couple may be a party to a marriage and inheritance contract; the subject of the contract is joint and personal partial ownership. Distinctive features are that, in addition to the spouses, the

marriage contract can be concluded between the married couple, and according to the inheritance contract, the alienator, in addition to the spouse, of one of them, can be another person, and the acquirer can be a physical or legal entity; the form for both contracts is provided in writing and is subject to notarization, however, additionally, the inheritance contract is subject to state registration in the Inheritance Register in order; the content of the studied contracts is significantly different, as they generate different legal consequences for the participants of the legal relationship.

Key words: family legal relations, civil legal relations, marriage contract, inheritance contract, married couple, property relations, personal non-property relations.

Постановка проблеми. Можливість договір-ного регулювання цивільно-правових та сімейно-правових відносин чітко визначена в сімейному та цивільному законодавстві. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) визначає, що в договорі сторони мають право врегулювати свої відносини на власний розсуд та можуть відступити від положень актів цивільного законодавства (ст. 6 ЦК України) [1]. Сімейний кодекс України (далі – СК України) в продовження, в статті 9 [2], визначає учасників сімейних відносин, які можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором). Основний акцент законодавець робить на тому, що положення викладені в договорі не повинні суперечити вимогам кодексів, інших законів та моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 9 СК України), при цьому якщо в актах цивільного законодавства прямо вказано на неможливість відступити від їх положень, якщо прямо вказано про це (ч. 3 ст. 6 ЦК України).

В СК України та ЦК України передбачено чітке регулювання шлюбного договору та спадкового договору, в доктрині достатньо широко досліджено питання щодо сутності цих договорів, однак у статті ми зосередимо увагу на їх порівняльно-правовому аналізі, тобто виокремленні спільних та відмінних ознак характерних для цих договорів.

Стан дослідження теми. Шлюбний договір та особливості визначення ним правового режиму майна подружжя та інші майнові права та обов'язки подружжя досліджено в працях таких вчених: Т.О. Ариванюк, І.В. Жилінкова, В.С. Гопанчук, О.М. Калітенко, З.В. Ромовська, О.О. Ульяненко, Ю.С. Червоний, Я. М. Шевченко, О.А. Явор та інші. Такі вчені як В.К. Антошкіна, В.В. Васильченко, С.В. Мазуренко, Р.А. Майданік, Н.П. Шама, С.Я. Фурса та інші досліджували проблемні питання пов'язанні із спадковим договором, зокрема при укладенні його подружжям.

Мета дослідження. Метою статті є порівняльно-правовий аналіз правової сутності та

особливостей шлюбного договору та спадкового договору

Виклад основного матеріалу. Для дослідження співвідношення шлюбного договору та спадкового договору, звернемо увагу на те, що ці договори є підставою виникнення договірних зобов'язань. Існує думка, що спадковий договір, в першу чергу, регулює спадкові відносини [3, с. 5]. Погодимось з Н.М. Оксанюк, яка вказує на те, що хоча спадковий договір розміщено в книзі «Спадкове право» ЦК України, тим не менш він не виступає підставою виникнення у набувача права на спадкування [4, с. 103]. Варто погодитися з підходом вчених, відповідно до якого, шлюбний договір має більш тісний зв'язок із зобов'язальним правом ніж із спадковим, оскільки виступає різновидом договорів про передачу майна у власність набувача [5, с. 1172]. Тому досліджувані договори укладаються для регулювання договірних відносин.

Поняття спадкового договору сформульовано в ст. 1302 ЦК України: «За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача» [1].

Вказуючи на переваги правової конструкції спадкового договору Л.В. Красицька виокремила деякі з них: по-перше вчена вказує на те, що на відносини спадкового договору не поширюється правило щодо обов'язкової частки у спадщині; по-друге, відчужувачем за договором може бути лише фізична особа; на стороні відчужувача може виступати такий суб'єкт як подружжя також вчена виділяє інші особливості [6, с. 103-104].

Нормативно визначеного поняття шлюбного договору немає, тому в доктрині сімейного права є різні підходи щодо його тлумачення, зокрема, шлюбний договір розуміють як цивільний правочин, що базується на домовленості наречених або подружжя відносно встановлення майнових прав та обов'язків подружжя на період існування та припинення шлюбу [7, с. 105]. Ми вважаємо, при визначенні поняття шлюбного договору, потрібно звернути увагу, що це сімейно-правовий договір, сторонами якого виступає подружжя або наречені, а також на можливість врегулювання цим договором лише майнових відносин подружжя, подружжя як батьків.

Основні характеристики будь-якого договору розкриваються через юридичні ознаки, тому зосередимо увагу на деяких з них. Серед вчених існує дискусія щодо віднесення спадкового договору до одностороннього [8, с. 145, 9, с. 357] чи двостороннього [10, с. 1175, 11, с. 25] договору. Прихильники позиції, що спадковий договір є двостороннім, обґрунтовують свій підхід, тим, що права та обов'язки за цим договором виникають

у кожного з учасників, разом з тим правам однієї сторони кореспондують обов'язки іншої сторони і навпаки, з чим варто погодитись.

Шлюбний договір є двостороннім договором при укладенні якого виникають взаємні права та обов'язки для сторін договору, які є обов'язковими для виконання.

Р.А Майданик при розкритті питання щодо юридичних ознак спадкового договору, вказує, що він є безоплатним та оплатним правочином, за яким відбувається перехід майна на випадок смерті та обтяжений обов'язком набувача вчинити певне майнове чи немайнове розпорядження відчужувача [12, с. 92]. Спадковий договір вважається безоплатним, якщо він укладений на користь третьої особи. У свою чергу оплатним буде вважатись спадковий договір в якому встановлюється обов'язок набувача вчинити на користь відчужувача певну дію (майнового чи немайнового характеру). На думку Н.М. Оксанюк, спадковий договір є відплатним, при цьому його відплатний характер не завжди відповідає загальноновизнаній доктрині цивільного права. Як відомо, відплатність договору передбачає надання сторонами договору одна одній зустрічного матеріального задоволення [4, с. 103].

Погодимось з науковим підходом, що неможливо чітко визначити шлюбний договір є оплатним чи безоплатним, оскільки це впливає зі змісту договору. В оплатному договорі кожна сторона вчиняє на користь іншої сторони певну зустрічну дію [13, с. 28]. Тобто шлюбні договори можуть бути як оплатними, так і безоплатними.

До консенсуальних договорів відносять договори, які є укладеними з моменту досягнення згоди сторонами щодо істотних умов, тоді як реальними є договори, які вважаються укладеними з моменту вчинення конкретної дії. Шлюбний та спадковий договори є консенсуальними договорами.

Окремою ознакою договору виділяють строк дії. Щодо строку дії шлюбного договору, може бути встановлено загальний строк його дії або строки тривалості певних прав та обов'язків, також чинність договору або деяких його умов може бути встановлена і після припинення шлюбу (ст. 96 СК України). На думку, Р.А. Майданика спадковий договір є пролонгованим правочином, тобто цей договір укладається на строк не менший ніж до моменту смерті відчужувача або в деяких випадках і довший строк [12, с. 94].

Сторонами спадкового договору є відчужувач, яким може бути : подружжя, один із подружжя або інша особа та набувач – фізична або юридична особа (ст. 1303 ЦК України). В доктрині обґрунтовано підхід, що відчужувачем не може бути юридична особа, оскільки право власності до набувача переходить з моменту смерті відчужувача [5, с. 1182]. Право на укладення шлюб-

ного договору мають наречені, тобто особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя (ст. 92 СК України). Допускається укладення шлюбного договору неповнолітньою особою. При цьому, якщо договір укладається до реєстрації шлюбу, то потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом.

Подружжя може виступати стороною в обох договорах, тому зосередимо увагу на визначенні цього поняття. В словниках пропонують такі підходи до розуміння поняття «подружжя»: 1. Шлюбне життя, шлюб; 2. шлюбна пара; чоловік і дружина; 3. один із членів шлюбної пари; дружина щодо свого чоловіка або чоловік щодо своєї дружини [14]; 4. чоловік і жінка; пара; (одне із них) чоловік, дружина [15]; 5. панство; шлюб, шлюбне життя; (член шлюбної пари) дружина [16].

Правовий статус подружжя виникає з моменту реєстрації шлюбу. Погодимось, що виокремлення категорії «подружжя» в спадкових правовідносинах має значення, оскільки підкреслює особливий статус того з подружжя, який пережив іншого та прирівнює в правах з кровними спадкоємцями [17, с. 47].

Розкриваючи питання щодо змісту досліджуваних договорів, звернемо увагу на підхід, Н.В. Мазуренко, відповідно до якого спадковий договір відносять до «нетипових договорів» цивільного права. Це пояснюється тим, що у спадковому договорі фактично поєднано два договори : 1) договір про виконання дій набувачем, який породжує відповідні зобов'язання; 2) договір про передачу права власності на майно відчужувача після його смерті [19, с. 10]. Для укладення договору сторони мають дійти згоди щодо істотних умов цього договору. Предмет спадкового договору виступає його істотною умовою. До предмету досліджуваного договору можна віднести як набуття права власності на майно, так і виконання розпоряджень відчужувача [20, с. 204].

При укладенні спадкового договору подружжям ЦК України передбачає певні особливості (ст. 1306), зокрема, предметом спадкового договору може виступати майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, а також майно, яке є особистою власністю одного із подружжя.

В.М. Слома акцентує увагу на тому, що відчужувач може передати за спадковим договором лише те майно, власником якого він є на момент укладання договору [8, с. 146].

Шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки (ч. 1 ст. 93 СК України). Шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків (ч. 2 ст. 93).

В ст. 93 СК України визначено положення, щодо змісту шлюбного договору, де законодавець робить акцент на можливості врегулювати майнові відносини між подружжям, а також майнові права та обов'язки подружжя як батьків. В шлюбному договорі не можливо врегулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Також за шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Форма спадкового договору визначена в ст. 1304 ЦК України, відповідно до якої договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, а також державній реєстрації у Спадковому реєстрі. Відповідно до ст. 94 СК України, шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Нотаріальне посвідчення договору дозволяє найбільш адекватно, документально закріпити прояв волі контрагентів і тим самим забезпечити докази дійсної спрямованості їх намірів. Дійсність договору передбачає єдність волі та волевиявлення сторін, що його укладають [18, с. 160]. Недотримання форми договору, тягне його недійсність та відповідні правові наслідки визначені цивільним та сімейним законодавством.

Питання щодо розірвання спадкового договору визначено в ст. 1308 ЦК України, договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень [1]. Також договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача.

Розірвання шлюбного договору (ст. 102 СК України) можливе на вимогу одного з подружжя за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання.

Висновки. Отже, шлюбний договір та спадковий договір – це різні правові категорії, які регулюють певне коло суспільних відносин, однак поряд з цим, ці договори мають спільні характеристики, зокрема: за своєю суттю досліджувані договори є «домовленістю на майбутнє»; для укладання договорів діє принцип свободи договору та інші принципи визначені в цивільному законодавстві; ці договори є строковими; при укладанні договору сторони створюють для себе права та обов'язки, які є обов'язковими для виконання; стороною шлюбного та спадкового договору може бути подружжя; предметом договору виступає спільна сумісна та особиста часткова власність. Відмінними рисами є те, що окрім подружжя, шлюбний договір може бути укладений між нареченими, а за спадковим договором, відчужувачем, окрім подружжя, одного з них, може бути інша особа, а набувачем фізична, юридична особа; форма для обох договорів передбачена письмова та підлягає нотаріальному

посвідченню, однак додатково спадковий договір підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі; суттєво відрізняється зміст досліджуваних договорів, оскільки вони породжують різні правові наслідки для учасників правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV ... Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 261.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135.
3. Чуйкова В. Правова характеристика спадкового договору. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 4. С.3-7.
4. Оксанюк Н.М. Спадковий договір–інститут, що регулює перехід права власності після смерті особи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 19. Том 2 2012. С. 102-104.
5. Договірне право України. Особлива частина: навчальний посібник. О.Є. Рябокони, Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова; за ред. О.В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
6. Красицька Л.В. Переваги та ризики спадкового договору. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті ОА Пушкіна (м. Харків, 19–20 трав. 2017 р.). Харків: ХНУВС, 2017. С. 102-106.
7. Білоусов В.М., Дмитришина В.А. Шлюбний договір в Україні: практичне втілення. Юридичний вісник №4 (41). 2016. 105-108.
8. Слома В.М. Спадковий договір за законодавством України. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України, 2010. № 25. 144-148.
9. Аномалії у цивільному праві України. Навч.-практ. Посібник. Відп. Ред. Р.А. Майданик. К. : Юстиніан, 2007. 912 с.
10. Договірне право України. Особлива частина: навч. посіб. Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін...: за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
11. Захарова О.С. Спадковий договір за новим Цивільним кодексом України (коментар до законодавства). Адвокат. 2007. № 3. С. 25-27.
12. Майданик Р.А. Спадковий договір у цивільному праві України. Університетські наукові записки № 2. 2007. С. 90-105.
13. Тімуш І.С. Правова природа шлюбного договору. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 25-31.

14. Словник української мови online. Томи 1-14(а-преференція) URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?word-id=81443&page=2515>.
15. Словник синонімів Полюги. URL: <http://slovo.org.ua/31/53407/29056.html>»Щотакє ПОДРУЖЖЯ.
16. Словник синонімів Караванського. URL: <http://slovo.org.ua/41/53407/270967.html>.
17. Донцов Д.Ю. Подружжя як суб'єкт спадкових правовідносин. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. №12 (2). С. 46-48.
18. Курило Т. В. Особливості укладення спадкового договору в цивільному праві України. Наше право, 2015. № 6: 157-161.
19. Мазуренко С.В. Спадковий договір у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 20 с.
20. Майборода Ю.В. Особливості укладення спадкового договору подружжям Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 16 грудня 2020 р.). Харків, 2020. С. 204-206.